

Tadqiqot uz

ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР МАВЗУСИДАГИ КОНФЕРЕНЦИЯ МАТЕРИАЛЛАРИ

2020

- » Ҳуқуқий тадқиқотлар
- » Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар
- » Тарих саҳифаларидаги изланишлар
- » Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни
- » Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни
- » Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар
- » Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар
- » Маданият ва санъат соҳаларини ривожланиши
- » Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши
- » Техника ва технология соҳасидаги инновациялар
- » Физика-математика фанлари ютуқлари
- » Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар
- » Кимё фанлари ютуқлари
- » Биология ва экология соҳасидаги инновациялар
- » Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари
- » Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

No17
30 июнь

conferences.uz

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 17-КЎП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ
12-ҚИСМ**

**МАТЕРИАЛЫ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ
17-МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ ДИСТАНЦИОННОЙ
ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИИ НА ТЕМУ "НАУЧНО-
ПРАКТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ"
ЧАСТЬ-12**

**MATERIALS OF THE REPUBLICAN
17-MULTIDISCIPLINARY ONLINE DISTANCE
CONFERENCE ON "SCIENTIFIC AND PRACTICAL
RESEARCH IN UZBEKISTAN"
PART-12**

ТОШКЕНТ-2020

УУК 001 (062)
КБК 72я43

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" [Тошкент; 2020]

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" мавзусидаги республика 17-кўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами, 30 июнь 2020 йил. - Тошкент: Tadqiqot, 2020. - 25 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн конференция 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида кўзда тутилган вазифа - илмий изланиш ютуқларини амалиётга жорий этиш йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга бағишланган.

Ушбу Республика илмий конференцияси таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илғор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, ечимини кутаётган вазифалар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари таҳлил қилинган конференцияси.

Масъул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

1. Ҳуқуқий тадқиқотлар йўналиши

Профессор в.б., ю.ф.н. Юсувалиева Рахима (Жахон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2. Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар

Доцент Норматова Дилдора Эсоналиевна (Фарғона давлат университети)

3. Тарих саҳифаларидаги изланишлар

Исмаилов Ҳусанбой Маҳаммадқосим ўғли (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси)

4. Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманган муҳандислик-қурилиш институти)

5. Давлат бошқаруви

PhD Шакирова Шохида Юсуповна (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги "Оила" илмий-амалий тадқиқот маркази)

6. Журналистика

Тошбоева Барнохон Одилжоновна (Андижон давлат университети)

7. Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар

Самигова Умида Хамидуллаевна (Тошкент вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

8.Адабиёт

PhD Абдумажидова Дилдора Рахматуллаевна (Тошкент Молия институти)

9.Иқтисодиётда инновацияларнинг тугган ўрни

Phd Вохидова Мехри Хасанова (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

10.Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар

Турсунназарова Эльвира Тахировна (Навоий вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

11.Жисмоний тарбия ва спорт

Усмонова Дилфузахон Иброхимовна (Жисмоний тарбия ва спорт университети)

12.Маданият ва санъат соҳаларини ривожлантириш

Тоштемиров Отабек Абидович (Фарғона политехника институти)

13.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши

Бобохонов Олтибой Рахмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

14.Тасвирий санъат ва дизайн

Доцент Чариев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

15.Муסיқа ва ҳаёт

Доцент Чариев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

16.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар

Доцент Нормирзаев Абдуқайом Раҳимбердиевич (Наманган муҳандислик-қурилиш институти)

17.Физика-математика фанлари ютуқлари

Доцент Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич (Наманган муҳандислик-технология институти)

18.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар

Т.ф.д., доцент Маматова Нодира Мухтаровна (Тошкент давлат стоматология институти)

19.Фармацевтика

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

20.Ветеринария

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

21.Кимё фанлари ютуқлари

Рахмонова Доно Қаххоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

22.Биология ва экология соҳасидаги инновациялар

Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

23.Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари

Доцент Сувонов Боймурод Ўралович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

24.Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Phd доцент Қаҳҳоров Ўктам Абдурахимович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

25.География

Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

Тўпلامга киритилган тезислардаги маълумотларнинг хаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулдир.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

PageMaker\Верстка\Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Контакт редакций научных журналов. [tadqiqot.uz](http://www.tadqiqot.uz)
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of [tadqiqot.uz](http://www.tadqiqot.uz)
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

МАДАНИЯТ ВА САНЪАТ СОҲАЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

1. Икромов Сайфулла Турғунович ПРОДЮСЕРЛИКНИНГ ЗАМОНАВИЙ ЖИХАТЛАРИ	7
2. Йўлдошев Бахтиёр Жўраевич АҲОЛИ ТУРМУШ МАДАНИЯТИНИ ЮКСАЛТИРИШ ДОЛЗАРБ ВАЗИФА.....	10
3. Vahobjon Rustamov ОММАВИЙ ВАЙРАМ ВА ТОМОШАЛАРДА МУСИҚА САН’АТИНИНГ РОЛИ	13
4. Шодиев Ҳамза Ҳалиқулович МУЗЕЙШУНОСЛИКНИНГ ЗАМОНАВИЙ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ	15
5. Раҳима Юсупова МАДАНИЯТ ВА САНЪАТ ЯНГИ ВА ТАРИХИЙ ИСЛОХОТЛАР ЖАРАЁНИДА	18
6. Курязова Дармонжон Тураевна МУЗЕЙДАГИ ГАЗЛАМАЛАРИНИ САҚЛАШ МУАММОЛАРИ	22

МАДАНИЯТ ВА САНЪАТ СОҲАЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

ПРОДЮСЕРЛИКНИНГ ЗАМОНАВИЙ ЖИҲАТЛАРИ

Икромов Сайфулла Тургунович

*Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти,
“Маданият ва санъат муассасаларини таъкил этиши
ҳамда бошқариши” кафедраси катта ўқитувчиси*

Телефон: + 998 97 715 28 59

roziyev85@mail.ru

Аннотация: Ушбу мақолада продюсерликнинг замонавий жиҳатлар ҳамда миллий санъатимиз олдида турган вазифаларни таъминлаш борасида соҳани олдидаги муаммолар уларнинг ечими борасида фикр-мулоҳазалар келтириб ўтилди. Шунингдек хорижий мамалакатлар тажрибаси улар билан ҳамкорлик қилиш йўллари ҳақида фикр юритилади.

Калит сўзлар: продюсер, кино, санъат, маданият, томашабин, режиссиёр, жаҳон, артист, хонанда, актёр.

Аннотация: В данной статье рассматриваются современные аспекты производства и задачи, стоящие перед отраслью при решении задач, стоящих перед нашим национальным искусством. Также будет рассмотрен опыт зарубежных стран, а также пути сотрудничества с ними.

Ключевые слова: продюсер, фильм, искусство, культура, зрители, режиссер, мир, художник, певец, актер.

Annotation: This article discusses the modern aspects of production and the challenges facing the industry in addressing the challenges facing our national art. The experience of foreign countries will also be considered, as well as ways to cooperate with them.

Key words: producer, film, art, culture, audience, director, world, artist, singer, actor.

Барчамизга аёнки, санъат таркибидаги прогрессивлик маданий-маънавий соҳаларнинг узлуксиз ривожланиши билан ажралиб туради. Маданият ва санъат соҳаси доимо изланиш, янгиликларга, кучли рақобат ва илмий-амалий салоҳиятга ҳамда юқори малакали кадрлар билан етарли даражада таъминлаш муҳим аҳамият касб этади. XX асрнинг сўнгги йилларида умуман санъат ва маданиятни ривожланишида продюсерлик деб номланган терминнинг кириб келиши ҳамда унинг қўлланилиши орқали соҳанинг ривожланиши етмиш беш фоизга кўтарилди.

Ушбу маълумотлар шуни кўрсатадики, продюсерликнинг кириб келиши санъат ва маданиятнинг ривожланиши ижобий томонга ўсиши тенденцияси билан бир қаторда, соҳада ишловчилар сони кўпайиши ва уларнинг ишчилар умумий сонидоги улуши, фаолиятнинг молиявий натижалари беқарорлашди. Соҳалар тармоғининг кенгайиши умуман маданият ва санъатда продюсерликнинг замонавий тенденциялари орқали акс эта бошлади.

Продюсерликнинг замонавий жиҳатлари кино, қўшиқчилик соҳаларида яққол намоён бўла бошлади. Кино саноати лойиҳаларининг ҳажми, продюсерлар туфайли бир неча баробарга ошди. Шунингдек хонанда ва ҳофизлар ҳам ўзига продюсерларни жалб қилиш орқали миқдорлари сонини, кескин ошириб одингига қараганда нисбатан улуши, 75 % даражадан ошиб кетди. Шу аснода айтиб ўтишимиз лозимки, продюсерликнинг замонавий жиҳатлари, ташқи таъсирлар, умумий беқарорлик, санъат ва маданиятнинг мустақиллиги, шоу-бизнес каби санъат терминларининг пайдо бўлиши билан уйғунлашди. Украинадаги саноатнинг ривожланишига салбий таъсир кўрсатмоқда. Продюсерликнинг замонавий

жиҳатлари барча кино ишлаб чиқариш ва хонандалик фаолият соҳасида тизимли ишлан-маларни иқтисодий фаолият амалиётига жорий этиш зарурати пайдо бўлганлиги билан изоҳланади. Санъат ва маданият соҳасининг тармоқларида туб ўзгаришларнинг бўлиши, продюсерларнинг салмоғи, ўрни бугунги кунда катта аҳамиятга эга.

Энди бевосита продюсерликнинг замонавий жиҳатларини ўзида акс эттирадиган мисолларга ўтсак. Сиз томоша қилиш учун театрга кирганингизда ва фильм бошида кредитлар кўрсатилганда, сиз аввал ижрочи продюсер ва кейин фильм продюсерининг исмлари билан танишасиз. Анъанага кўра одамлар кўнгил очиш дунёсида фильм режиссёри ва продюсери унвонидан хабардор ва ижрочи продюсернинг мавжудлиги ҳақида билишмайди. Иккала номнинг вазифалари ва вазифалари бир хил ва бу икки ном синоним деб ўйлайдиганлар кўп. Бироқ, баъзи бир-бирига ўхшаш бўлишига қарамай, ўйин-кулги дунёсида ижрочи ва продюсер ўртасида жуда кўп фарқлар мавжуд ва бу фарқлар продюсерликнинг замонавий жиҳатларини ўзида намоён қилади.

Келинг шу ўринда продюсер атамасига тўхталсак. Продюсер - фильмлар, телесериаллар ва электрон оммавий ахборот воситалари учун мўлжалланган бошқа дастурларни тайёрлайдиган шахснинг номи. У фреэлансер бўлиши мумкин, ишлаб чиқариш уйи томонидан ёлланган ёки лойиҳаларни бажариш учун зарур бўлган барча ишларни ўз студиясига эга бўлган киши. Одатда ишлаб чиқарувчи маълум бир лойиҳада иштирок этади ва бошқа лойиҳани олдинги лойиҳани тугатгандан сўнг олади. У сценарийни ўқигандан бошлаб фильмнинг промо-версиялари телевидение ва Интернетда кўрсатилишга тайёр бўлган пайтдан бошлаб кино билан шуғулланадиган одам.

Бундан ташқари кино умуман санъат ва маданият соҳаларида ижрочи продюсер деган атама ҳам борки унинг вазифалари ҳам муҳим аҳамият касб этади. Жумладан ижро этувчи продюсер номидаги префикс бутун воқеани айтиб беради. У фақат фильмни ишлаб чиқариш учун тайинлаган продюсернинг ишига қарашга масъул бўлган профессионалдир. Албатта, у буни студия эгалари ёки молиячилар номидан қилади. Ижрочи продюсер фильмнинг маълум бир ишлаб чиқариш стандартларига мувофиқ белгиланган бюджет доирасида бажарилишини таъминлаши керак. Кўпинча молиявий ресурсларнинг катта қисмини ўзи ишлаб чиқарган ишлаб чиқарувчи ижро этувчи ишлаб чиқарувчи деб аталади. Кўпинча, ижрочи продюсер кино яратишнинг техник жиҳатлари билан шуғулланмайди ва ўз маблағларини ишлаб чиқарувчи ролини бажаришга чеклаиб қолади. Ижро этувчи ишлаб чиқарувчи сармоядорлар билан мустаҳкам алоқага эга бўлган кўнгилочар индустрияда яхши боғланган бўлиши керак. У томошабинларнинг дидига қараб иш тутиши керак, чунки у яхши сотилган лойиҳаларни тугатишни ўз зиммасига олади. У ҳикоянинг ҳуқуқини сотиб олиши керак, кейин сценарийни ишлаб чиқишда ёрдам бериши керак, аммо у продюсерга фильмни суратга олиш учун топширади, аммо у продюсерликни назорат қилишни давом эттиради.

Шу ўринда биз юқорида таъкидлаган продюсерликнинг замонавий жиҳатларини бири-бири тўлдирадиган ижрочи продюсер ва продюсер ўртасидаги фарқларга ҳам тўхталиб ўтсак. Ижрочи продюсер телесериаллар ёки фильмлар продюсерининг фаолиятини назорат қилади, аммо у ҳар куни ишлаб чиқарувчи билан бевосита боғлиқ эмас.

Ижро этувчи продюсер - бу ишлаб чиқарувчидан кўпроқ ижрочи, чунки у ишлаб чиқарувчи ўз риласини ҳеч қандай шовқинсиз давом эттириши учун молиявий тартибга солиш ва бошқа расмийлаштиришларни бажариш билан банд. Ижрочи продюсер лойиҳанинг якунига етиб, унга берилган бюджет доирасида актёрлар билан келишилган техник стандартларга мувофиқ келади, шу билан бирга продюсер фильм ёки сериалнинг техник жиҳатларига эътибор беради.

Продюсерликнинг замонавий жиҳатлари айнан ижрочи прдюссернинг қуйидаги йўналишларида намоён бўлади:

Биринчи жиҳат: Ижро этувчи ишлаб чиқарувчилар кўнгилочар соҳада, айниқса сармоядорлар билан алоқага эга ва улар яхши тайёрланган ва бозорга йўналтирилган лойиҳаларни танлайдилар.

Иккинчи жиҳат: Ёллаш ва ишдан бўшатиш - продюсернинг вазифалари замонавийлик тенденцияларини ўзида яққол кўринишидир.

Учинчи жиҳат: Микромольялаш ишлаб чиқарувчининг қўлида, лойиҳани макро бошқариш эса ижрочи продюсернинг қўлида эканлиги.

Олдинлари фильмни асосий ишлаб чиқарувчиси режиссёр ҳисобланарди. Ҳозирги кунда фильм ёки кино ишлаб чиқарувчиси - бу фильмни яратишга раҳбарлик қилувчи шахс, яъни замонавий тил билан айтганда продюсиридир. Бу айнан биз эътибор қаратган мавзу продюсерликнинг замонавий жиҳатларига ёрқин мисолдир.

Бошқа томондан, кино продюсерининг вазифаси кино режиссёридан фарқ қилади. Фильмларни яратиш учун буюртма берадиган ва буюртма берадиган киши - продюсер. Фильм продюсери асосий ходимларни ёллаш, маблағ тўплаш ва фильмни тарқатишни ташкил этиш каби масалаларни бошлайди, мувофиқлаштиради, бошқаради. Фильм продюсерига фильмни яратиш жараёнидан бошлаб лойиҳанинг охиригача барча босқичлар қиради.

Продюсерликнинг замонавий жиҳатларидан яна бири баъзи ҳолларда кино режиссёрлари тўлиқ бадиий назоратга эга эмаслар. Фильм режиссёри ҳам продюсер томонидан танланиши мумкин, шу билан бирга продюсер сценарийдан тортиб фильмнинг якуний қисмигача бўлган барча нарсага вето қўйиши мумкин. Анъанага кўра, фильм продюсери режиссёрнинг зиммасига юклатилган штаб раҳбари ҳисобланади. Бу «ходимлар ва ходимлар» уюшмаси йирик корпорациялар ва ҳарбийларни акс эттиради. Ушбу шартномада, продюсер бутун лойиҳани умумий назоратга олади ва режиссёрга зиммасига юкланиши мумкин. Шу сабабли, фильм ишлаб чиқарилишида кундалик пул ва ишлаб чиқариш ташвишларига ёрдам берадиган продюсерлардир.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак продюсерликнинг замонавий жиҳатларини биз бугун санъатнинг кино йўналиши билан акс эттиришга ҳаракат қилдик. Аслда маданият ва санъатнинг бошқа соҳаларида ишни ташкил қилишда муаммоларни бошқариш, мувофиқлаштириш, бошқариш айнан продюсерлар томонидан ҳал қилинади. Продюсерликнинг замонавий жиҳатлари ҳақида биз билганларимиз ҳақида тўхталдик. Ҳали биз дунё санъатини ўрганиш жараёнида унинг жиҳатлари нақадар кенг қиррали эканлигини кўришимиз мумкин. Биз хориж тажрибаларидан унумли фойдаланиб янги санъат асарлари яратиб ёш авлодни янги инновациялар билан таништира оلسак, ватанимиз келажагига ўз ҳиссамизни қўшган ҳисобланамиз.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Маматқосимов Ж.А. “Оммавий байрамлар режиссурасида саҳна маданияти”. Т.: “Фан ва технология”. 2009.
2. Латков А. Значение места и роль управления рисками в системе управления продюсерской деятельностью. П. М.. 2009.
3. Мастерства продюсера кино и телевидения. Под. Ред. Огурчикова П. М.. 2009.

АҲОЛИ ТУРМУШ МАДАНИЯТИНИ ЮКСАЛТИРИШ ДОЛЗАРБ ВАЗИФА

Йўлдошев Бахтиёр Жўраевич
Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти,
“Маданият ва санъат муассасаларини ташкил этиши
ҳамда бошқариши” кафедраси катта ўқитувчиси
Телефон: +998903265437
roziyev85@mail.ru

Аннотация: Мақолада аҳоли турмуш маданиятини ривожлантириш борасида мамлакатимизда олиб борилаётган ишлар ҳукуматимиз томонидан аҳоли турмуш маданиятини юксалтириш борасида қабул қилинаётган қонун, фармон ва қарорларнинг аҳамияти уларда назарда тутилган вазифаларни таъминлаш борасида шу кунгача амалга оширилган ишлари ва келажақда қилиниши лозим бўлган масалаларига тўхталиб ўтилган. Шунингдек хорижий мамалакатлар тажрибаси улар билан ҳамкорлик ва соҳани олдидаги муаммолар ҳақида фикр юритилади.

Калит сўзлар: маданият, турмуш, ҳукумат, фармон, жамият, аҳоли, таълим, маънавият, тенденция, тараққиёт.

Мамлакатимизда аҳоли турмуш маданиятни юксалтириш бўйича маданий, маърифий тадбирлар ва учрашувларни кенгайтириш, халқимиз тарихи, дини, миллий қадриятларини ёш авлод онгида шакллантириш орқали ватанпарварлик ҳиссини кучайтириш каби долзарб вазифалар турган бир пайтда Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 28 ноябрдаги ПҚ–4038-сон қарори билан тасдиқланган Ўзбекистон Республикасида миллий маданиятни янада ривожлантириш концепцияси ҳамда “Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 26 майдаги “Маданият ва санъат соҳасининг жамият ҳаётидаги ўрни ва таъсирини янада ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармонларининг қабул қилиниши айтиш мумкин.

Мазкур ҳужжатларда аҳоли турмуш маданиятми шакллантиришга, аҳолининг маданиятини юксалтиришга, жамиятда маданий онг даражасини оширишга тўсқинлик қилувчи бир қатор муаммо ва камчиликлар кўрсатиб ўтилган. Жумладан, аҳоли турмуш маданиятни юксалтиришда энг аввало, таълим ва тарбия борасидаги ишлар тизимли ва узвий олиб борилмаётганлиги, узоқ йиллар давомида бу масалага улда-жулда амалга оширилганлиги ва айрим давлат органларининг иши сифатида қараб келиниб, бунда аҳоли, маҳалла ва соҳадаги ташкилотларнинг иштироки етарлича таъминланмаганлигини, аҳолининг турмуш маданиятини шакллантиришга салбий таъсир кўрсатувчи омилларнинг борлиги, ҳар бир аҳоли қатлами онгида яшаш маданияти ва одоб-ахлоқ қоидаларига ҳурмат, миллий қадриятларга садоқат, маданий мерос объектларига нисбатан миллий ғурур ҳиссини уйғотиш ишига комплекс тарзда ёндашилмаганлиги ҳамда аҳоли турмуш маданиятни юксалтиришда шахсий манфаатлар ҳамда жамият манфаатлари ўртасидаги мувозанатни сақлаш ғояларини аҳоли онгига сингдириш ишларининг етарли олиб борилмаслиги ҳам жиддий салбий таъсирини кўрсатаётганлиги ҳамон сезилмоқда.

Шу ўринда аҳоли турмуш маданияти тушунчаси ўзи нима деган саволга ойдинлик киритиб ўтамайди.

Аҳоли турмуш маданияти – қисқача қилиб айтганда жамият, инсон ижодий куч ва қобилиятлари тарихий тараққиётининг муайян даражаси. Кишилар ҳаёти ва фаолиятининг турли кўринишларида, шунингдек, улар яратадиган моддий ва маънавий бойликларда ифодаланади. «Маданият» тушунчаси муайян тарихий давр (антик Маданият), аниқ жамият, элат ва миллат (ўзбек Маданияти), шунингдек, инсон фаолияти ёки турмушининг ўзига хос соҳалари (аҳоли турмуш маданияти) ни изоҳлаш учун қўлланилади. Тор маънода «Маданият» атамаси кишиларнинг фақат маънавий ҳаёти соҳасига нисбатан муносабатини ифодалайди.

Аҳоли турмуш маданияти эса – фуқароларнинг халқимизнинг маънавий қадриятларига ҳурмат билан муносабатда бўлиш, уларни асраб-авайлаш ва ривожлантириш, муқаддас динимиз, урфодатларимизни, тарихий, илмий, маданий меросимизни тиклаш ҳамда ўзини яшаш тарзига маданий қоидаларни ва улардан тўғри фойдалана олишидир.

Бугунги кунда юртимизда барча жабҳаларда туб ўзгаришлар юз бераётган масъулиятли паллада аҳоли турмуш маданиятининг юксалтиришга оид ҳукуратимиз томонидан қабул қилинаётган қонун, фармон, қарорларнинг барча шакл ва усулларидан самарали фойдаланиш муҳим аҳамият касб этишини ёдимиздан чиқармаслигимиз лозим. Шу сабабли турмуш маданиятимиз даражасига танқидий баҳо бериб, муаммоларимиз сабабини чуқур ўрганишимиз керак. Бироқ фақатгина аҳоли турмуш маданияти юксалтириш бўйича назарий ишлар билан оввора бўлиб қолсак биз тараққиётга эриша олмаймиз. Бундан ташқари, ҳозирги глобаллашув, илмий-техник тараққиёт даврида аҳолининг турмуш маданиятини юксалтиришнинг инновацион усулларидан, тарғиботнинг илғор ва таъсирчан воситаларидан, хорижий давлатларнинг бу борадаги ижобий тажрибаларидан етарли даражада фойдаланмаётганлигимиз юқоридаги фикрларимиз исботидир.

Президентимиз Ш.Мирзиёевнинг жорий йил 30 январь куни бўлиб ўтган йиғилишида “... Нега қишлоқларда озиқ-овқат маданияти йўқ. Овқатланиш маданияти йўқлиги учун ҳам одамлар 50 ёшга бориб, 20-30 кило қоринни кўтариб юради. Бу гапларни ким айтиши керак? Тиббиёт ходимлари айтиши керак. Тўғри, пул керак, лекин бу ҳам керак-ку. Одамларда, халқимизда қачон маданият пайдо бўлади бу борада? Бу бўйича менга бирор киши таклиф бергани йўқ» дея айтиб ўтган фикрларидаги оддий бир мисол ҳам, аҳолининг турмуш маданиятини юксалтиришга доир ишлар самарадорлигини янада такомиллаштириш, фуқароларнинг ижтимоий-сиёсий ўзгаришлар билан уйғун равишда уларнинг маданий билимларини ошириб боришнинг замонавий усулларини жорий этиш, шунингдек, аҳолини, айниқса, ёшларни онгида барча маданий унсурларга оид билим кўникмаларни шакллантириш орқали, келажак авлод турмуш маданиятни юксалтиришга олға қадамларни ташлаган ҳисобланамиз.

Бундан ташқари, аҳолининг турмуш маданиятини борасидаги билимлари етарли эмаслиги, оилада, мактабда бу борада тарғибот ва ташвиқот ишларининг камлиги, маҳаллаларда бу борада қилиниши лозим бўлган ишлар йиллар давомида қилинмай тўпланиб қолганлиги, бу ҳолатларнинг олдини олиш борасида режа ва дастурларнинг йўқлиги аҳолини турмуш даражасини юксалишига тўсиқ бўлаётган омиллардан биридир. Шунингдек, фармон билан “Ўзбекистон Республикасида миллий маданиятни янада ривожлантириш” концепцияси қабул қилиниб, унинг асосий вазифа ва мақсадлари, асосий йўналишлари кўрсатилган ва Концепцияни самарали амалга ошириш бўйича “Йўл харитаси” ишлаб чиқилган. “Йўл харитаси”га қатор бандлар киритилган бўлиб, буларнинг барчаси аҳоли турмуш маданиятни юксалтиришга “шахс - оила - маҳалла - таълим муассасаси - ташкилот - жамият” принципи бўйича тизимли ва узвий ташкил этилиши назарда тутилган.

Ислохотлар ижросини таъминлаш борасида мамлакатимизда бир қатор амалий ишлар олиб борилмоқда. Жумладан, Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институтида ҳам предметли тарғиботлар амалга оширилиб, асосий эътибор ёшларга қаратилмоқда. Бундан кўзланган мақсад мамлакатимизда олиб борилаётган аҳоли турмуш маданиятини юксалтиришда ёшларнинг иштирокини янада фаоллаштириш, ёш авлод вакиллари миллий маданият анъналарига ҳурмат руҳида тарбиялаш, турли зарарли иллат ва ёд ғоялар таъсиридан ҳимоялаш, ёшларнинг эстетик маданияти, билимлари ва масъулиятини мунтазам ошириш ҳамда мамлакатимизнинг барча ҳудудларида, айниқса чекка ҳудудларида истиқомат қиладиган кўп сонли уюлмаган ёшларни маданий билимларини ошириш асосий мақсаддир.

Таълим даргоҳларида аҳоли турмуш маданиятини юксалтириш борасида ёшлар билан учрашувлар ўтказиш билан бир қаторда, мактаб ўқувчилари, шунингдек мактабгача таълим ташкилотларида мамлакатимиз миллий маданият тарихи қандай бўлган биз нималарга амал қилишимиз керак, мамлакатимизда бу борада амалга оширилаётган ислохотлардан хабар-

дор қилиб, турмуш маданиятимизни шакллантиришга хизмат қилувчи омиллап ҳақида, шунингдек ёшларнинг ёт ғоялар ва оммавий маданиятни салбий таъсирлари ҳақида тарғибот-ташқиқот ишларини кучайтириш орқали биз аҳоли турмуш маданиятини юксалтиришга эришамиз.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, ушбу кўзда тутилган мақсадли ишларни амалда ижро этилиши учун ҳар биримиз масъул эканлигимизни ҳис қилишимиз, шундагина мамлакатимиз аҳолисининг турмуш маданияти юксалиб боради ва биз уйлаган натижаларга эришишимиз шубҳасиздир.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 26 майдаги “Маданият ва санъат соҳасининг жамият ҳаётидаги ўрни ва таъсирини янада ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ–6000-сон Фармони.

2. 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегияси 2017 йил 5 февраль.

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 28 ноябрдаги ПҚ–4038-сон қарори билан тасдиқланган Ўзбекистон Республикасида миллий маданиятни янада ривожлантириш концепцияси.

ОММАВИЙ БАЙРАМ ВА ТОМОШАЛАРДА МУСИҚА SAN'ATINING ROLI

*O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti,
"Madaniyat va san'at muassasalarini tashkil
etish va boshqarish" kafedrasini dotsenti
Vahobjon Rustamov
+998 90 3717722*

Annotatsiya: Mazkur maqolada ommaviy bayram va tomoshalarda musiqa san'atining roli haqida ma'lumotlar berilgan. Musikaning boshqa san'at turlari bilan bog'liqligi, bayram va tomoshalarda uning maqsad va vazifalari, tadbiqlarda qullaniladigan turlari, jonli ijro va fonogrammadan tuzilgan foydalaniish b'ycha tavsifalar berilgan.

Kalit so'zlar: Bayram, tomosha, musiqa san'ati, musikiy echim, musikiy bezash, fonogramma, jonli ijro, estetik ehti'ej, musiqaning tasviriy darajasi.

Turmushning hamma qirralarida, moddiy va nomoddiy sohasida ham musiqa san'atiga insonlarni ezgulikka, yaxshilikka, ulug'likka chorlovchi, ma'naviy dunyosini boyituvchi, mehnatga undovchi, ularning estetik ehtiyojlarini qondiruvchi vosita sifatida qaraladi.

Musiqa insonlarning og'ir damlarida dardkash, quvonchli kunlarida hamroh bo'lib, ularning ma'naviyatini yaxshilik tomonga yo'naltirishga xizmat qiladi va qilayotir.

Faqat san'at jabhalarida emas, balki hayotning boshqa sohalarida ham musiqa muhim rollardan birini bajaradi.

Lekin "teatrda ham, radio, televideniya ham musiqa yordamchi komponentlardan biri hisoblanadi, deyishadi. Bu bilan musiqa san'atlar ichida ikkinchi darajali ekan, degan fikr kelib chiqmasligi lozim. Musiqa san'ati – bu alohida san'at turi bo'lib, san'atning boshqa turlariga singib ketgan"¹. Raqs, teatr va boshqa san'at turlarini musiqasiz tasavvur qilib ko'rish mumkinmi? Albatta mumkin emas.

Insonning jamiyatda to'tgan mavqei, madaniy-tarbiyaviy, g'oyaviy tashkilotchilik rovida musiqa yuksak o'rinda turadi. Har bir xalqning musiqasi milliy xususiyatlarga ko'ra bir-biridan farq qiladi. Xalq musiqasi o'zoq yillar mobaynida shakllanib, xalqning boy xazinasiga aylandi. Xalq musiqasi bilan mustahkam bog'langani holda professional musiqa ham taraqqiy qilib keldi, uning vujudga kelishiga mohir sozanda, bastakorlar o'z hissalarini qo'shdilar².

Musiqa san'ati sahna asarlarida ta'sirchan, ifodaviy vosita sifatida muhim rol o'ynaydi. Teatr, drama, musiqali drama, opera, operetta, balet, kino va boshqa san'atlarning mukammal badiiyligini musiqasiz tasavvur qilib bo'lmaydi.

Ommaviy bayram va tomoshalarda esa uning roli benihoya ulkandir.

Ommaviy bayram va tomoshalarda musiqaning turli janrlari ishtirok etishi mumkin. Undan tashqari bunday tadbirlarda musiqali jamoalar, vokal cholg'u ansambllari, musiqalardan parchalar, alohida musiqali nomerlar, boshqaruvchilarning chiqishlari uchun musiqa, xullas, voqeaning rivojlanishi uchun, tadbir yoki tomoshaning tempo-ritmini ushlab turishi uchun musiqa san'atidan foydalaniladi.

Hozirgi kunda, ya'ni zamonaviy bayram va tomoshalar rejissurasida musiqa muhim vositalardan biri bo'lishi bilan birga undan foydalanish, uni yaratish, uni qo'llash ma'lum qiyinchiliklar bilan bog'liqdir.

Ayniqsa, ochiq havoda, noan'anaviy sahnaviy maydonlarda o'tkaziladigan tadbirlar bevosita juda katta muammolar bilan bog'liq bo'ladiki, bunda rejissyor barcha qiyinchilik, muammolarni bartaraf qilish yo'llarini izlashiga to'g'ri keladi.

Joylarda texnik vositalarning hali yetarli darajada to'liq talabga javob bera olmasliklari eng asosiy qiyinchiliklaridan biridir.

Bayram yoki tomosha uchun alohida musiqa yozish qiyin kechadigan jarayondir. Shuning uchun ko'pgina rejissyorlar tayyor musiqa asarlarini tanlaydilar va shu musiqa asosida ish olib boradilar.

Musiqa albatta plastika, raqs, chiroq va boshqa ta'sirchan vositalar uyg'unligida ham badiiy

¹ B.Sayfullayev, V.Rustamov. Madaniy tadbirlarni tashkil etish mahorati. Toshkent, 2016, 44b

² Akbarov I. Muzika lug'ati. -T., 210b.

obraz yaratish imkoniyatlariga ega. Musiqalashtirilmagan spektakl yoki bayram tomoshabinga kerakli effektini bera olmaydi. “Musiqaning to’g’ri tanlanishi, uni kerakli joyda ishlatilishi, uning g’oyaviy va mavzu jihatdan tomosha ruhiyatiga mos kelishi bastakorning tadbir yoki tomoshani oliy maqsadini to’g’ri anglay olganligidan dalolat beradi¹” – deydi rejissyor B.Sayfullayev.

Musiqqa bilan shug’ullanuvchilar orasida musiqali yechim (muz.resheniye), musiqiy bezak (muz.oformleniye), musiqiy jo’rnavoqlik (muz.soprovojeniye) tushunchalari tez-tez uchrab turadi. Bu uchta tushuncha bir-biri bilan uyg’unlikda ham uchrashi mumkin. O’z ishiga puxta rejissyor tadbirini musiqiy yechimi, bezagi yoki musiqiy jo’rligini ikkinchi darajali deb qaramaydi, balki sahnalashtirish rejasining rejissyorlik g’oyalarini amalga tadbir etishda undan unumli foydalanadi.

Musiqqa tomoshabinni tomoshani yaxshi qabul qilishida muhim rol oynaydi, Tomoshabinning asosiy e’tibori aktyorda yoki sahnada bo’layotgan xatti-harakatlarda bo’lganligi uchun musiqani meyoridan (hajmi, ovoz balandligi kabi) oshirib yuborsak, biz tadbir yoki tomoshadagi voqealikni tomoshabinga yetib kelish meyor darajasini buzishimiz mumkin. U meyor darajasida amalga oshirilsa, tomoshabinni bir umr yodida qolishi mumkin.

“Musiqqa teatrdan so’zdan boshlanadi, – deydi mashhur rejissyorlardan Y.A.Zavadskiy, – ritm, melodiya va nutqda davom etadi. Musiqqa teatrlashtirilgan tomoshaning haqiqiy mavjudligini bildiradi. Men, agar spektakl musiqalashtirilmagan bo’lsa, u ritmik bo’lmasa, u yomon spektakl deb hisoblayman. Musiqqa – buyuk va aniq san’atdir. U bizni mahoratga, yuksaklikka undaydi, biz anglamay qolgan fikrlarni ilg’ab olishga yordam beradi²”.

Ommaviy bayramlarda qo’llaniladigan musiqqa faqat tomoshabin uchun emas, ijrochi uchun ham muhimdir. Fikrni bir joyga to’play olish, rolga, obrazga kirishish, sahnada o’zini erkin his qilish, umuman sahna maydonidagi voqealikni, ommani boshqarish uchun ham muhim vositalardan biri hisoblanadi.

Agar tanlangan musiqaning ifodaviy va tasviriy imkoniyatlari to’liq namoyon bo’lgan bo’lsa, asarni tomoshabin emotsional va to’laqonli ravishda qabul qiladi. Musiqaning elementlari: melodiya, ritmi, temp, dinamika, temblari yetarli darajada meyorida foydalanilsa, asar musiqqa bilan chiroyli “bezaladi”.

Musiqaning ifodali imkoniyatlari kengdir. Unda hayot va o’lim, qahramonlarcha kurash, orzu, qayg’u, shikoyat, tuhmat, hazil kabi mavzularni ifodalash mumkin. Musiqaning buyumini ko’rsatib, tasvirlab beruvchi vositasi yo’q, lekin u tomoshabin sezgisiga, ongiga ta’sir qilibgina qolmasdan, uni tasavvur qilishga ham unday oladi. Musiqaning tasviriy darajasi turli janrlarda turlicha namoyon etiladi. Ayniqsa, kino va teatr san’atida tasviriy imkoniyatlardan keng foydalaniladi. Masalan, faqat musiqqa yordamida biz poyezd “chiza olmaymiz”, lekin buni ovoz, tovush orqali (musiqqa va shovqinlar uyg’unligida g’ildirak aylanishi va h.k.) berishimiz mumkin.

Keyingi yillarda maydonlarda o’tkazilayotgan bayram va tomoshalarda maqomlardan namunalarni tinglash imkoniyatlarga ega bo’lib boryapmiz. Maqom janr jihatidan tomoshabinni ushlab turish uchun zerikarli tuyulsa-da, aslida uni bayram g’oyasiga mohirona singdirilsa, u albatta muvaffaqiyat topadi.

Kuy, qo’shiq, ashula va raqs, opera va balet, yalla, lapar, estrada qo’shiqlari va boshqa musiqiy tushunchalar hozirgi kundagi bayram va tomoshalarimizning ko’rki sifatida namoyon bo’lmoqda.

Xulosa qilib shuni aytish lozimki, ommaviy bayram va tomoshalarda musiqqa san’atidan o’rinli, maqsadli foydalanish – tadbirning yuksak badiiyligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. B.Sayfullayev, V.Rustamov. Madaniy tadbirlarni tashkil etish mahorati. Toshkent, 2016, 44 b.
2. Akbarov I. Muzika lug’ati. -T., 210b.
3. Козюренко Ю. Музыкальное оформление спектакля. –М.: Искусство, 1986, 6b.
4. V.Rustamov. Zamonaviy bayramlar rejissurasi muammolari. Toshkent, 2013, 51b.
5. Силян А.Д. Специфика работы режиссёра при постановке массовых театрализованных представлений под открытым небом и на нетрадиционных сценических площадках. -М., 1986, 63b.

¹ V.Rustamov. Zamonaviy bayramlar rejissurasi muammolari. Toshkent, 2013, 51b.

² Козюренко Ю. Музыкальное оформление спектакля. –М.: Искусство, 1986. стр. 6. 0

МУЗЕЙШУНОСЛИКНИНГ ЗАМОНАВИЙ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ

Шодиев Ҳамза Ҳалиқулович

*Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти,
“Маданият ва санъат муассасаларини ташкил этиши
ҳамда бошқариши” кафедраси мудири, доцент*

Телефон: + 998909488538

roziyev85@mail.ru

Аннотация: Ҳар бир давлат тараққиёт сари одимлар экан, доимо тарихга назар ташлаб, мавжуд урф-одатлар, анъаналар ҳамда қадимий ёдгорликларни ўрганишга ва сақлашга интилиши табиий ҳол. Бу борада эса музейларнинг ўрни бекиёс. Чунки улар ўтмишдан келган маданият, маърифат, табиат ёдгорликларининг яхлит тизимга солинган йиғиндиси бўлиб, амалдаги тартибларга мувофиқ сақланади ва намойиш қилинади. Ушбу мақолада музейшуносликнинг замонавий жиҳатлар ҳамда соҳа олдидаги муаммолар уларнинг ечими борасида фикр-мулоҳазалар келтириб ўтилди.

Калит сўзлар: музей, давлат, тараққиёт, тарих, маданият, урф-одат, анъаналар, қадимий ёдгорликлар, маънавият, маърифат, замонавий.

Мустақилликнинг илк кунлариданок, кўп йиллик меросини ўзида мужассам этган музейларни ташкил этиш бўйича бир қатор амалий ишлар амалга оширилди. Жумладан, 1994 йилда “Ўзбекистон тарихи давлат музейини ташкил этиш тўғрисида”ги Вазирлар Маҳкамасининг қарорига асосан Ўзбекистон тарихи давлат музейи ташкил этилди. Натижада юртимиз тарихини ўзида тўлиқ акс эттирувчи 3 мингдан ортиқ асори атиқалар ва ноёб экспонатларга эга музей ташкил топди. 1977 йилдан буён дунёда анъанавий тарзда 18-май Халқаро музейлар куни сифатида нишонланиб келинмоқда. Жорий 2020 йилги Халқаро музейлар куни «Музейларда замонавий технологиялар: музей ва кўргазмалар учун инновацион ечимлар» шиори остида ўтказилмоқда.

Музейшуносликнинг замонавий тенденцияларининг асл моҳияти шундан иборатки тарихий меросимизни ўзида сақловчи муассаса ҳисобланган музейлар ривожига замонавий ахборот-коммуникация тизимларини қўллаш билан изоҳланади. Мазкур соҳанинг ташкилий-ҳуқуқий асослари яратилди.

Юртимиз тарихида ўчмас из қолдирган тарихий шахсларимиз номини тиклаш ва уларнинг бой моддий-маданий меросни ёш авлодга етказиб бериш борасида самарали ишлар амалга оширилди. Жумладан, 1996 йил 18 октябрда буюк соҳибқирон Амир Темур таваллудининг 660 йиллиги муносабати билан юртимизда янги бир музей - Темурийлар тарихи давлат музейи ўз фаолиятини бошлади. Айтиш мумкинки, Амир Темур хиёбони гўзал бир узук бўлса, бу музей шу узукнинг ёқут кўзидир. Музейни зиёрат қилган ҳар бир инсон менинг сўзларим шоирона ташбеҳ ёки муболаға эмаслигига ишонч ҳосил қилади. Бу музейда бизнинг ўтмишимиз ҳам, бугунги кунимиз ва буюк истиқболимиз ҳам бамисоли кўзгуда акс этгандек намоён бўлади”.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг буюк Ғалабанинг 75 йиллиги ҳамда Хотира ва кадрлаш кунига бағишланган тантанали маросимдаги нутқида “Замонавий музей санъати ва ахборот-коммуникация технологияларининг энг илғор ютуқлари асосида “Шон-шараф” музейи бунёд қилинди. Бу ерда намойиш этилаётган минглаб тарихий экспонатлар буюк Ғалабага буюк ҳисса қўшган халқимизнинг мислсиз жасоратини тараннум этишга, ёш авлодимизни ватанпарварлик руҳида тарбиялашдек олижаноб мақсадга хизмат қилади” деб таъкидлаган эдилар. Президентимизнинг ушбу фикрлар музейшуносликнинг замонавий тенденцияларини мазмун-моҳиятига уйғун равишда айтилганлиги ҳеч кимга сир эмас албатта. 1997 йилда Марказий Осиёда ягона бўлган олий таълим муассасаси Камолиддин Бехзод номидаги Миллий рассомлик ва дизайн институти ташкил этилиб, Институт қошида эса илк бор музейшунос мутахассис кадрларни

тайёрлашни ўз олдига мақсад қилиб қўйган йўналиш очилди. Бу албатта, Ўзбекистон тарихида музейшуносликнинг фан сифатида ривожланиши учун қўйилган тамал тоши бўлди десак, муболаға бўлмайди. Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президентининг 1998 йил 12 январдаги “Музейлар фаолиятини тубдан яхшилаш ва такомиллаштириш тўғрисидаги» Фармонида мувофиқ Республикадаги Маданият ишлари вазирлиги, бошқа вазирлик ва идораларга тегишли барча турдаги мавжуд музейлар фаолиятини мувофиқлаштириш, қўллаб-қувватлаш ва уларга зарур илмий-услубий ёрдам кўрсатишни таъминлаш мақсадида Маданият ишлари вазирлиги қошидаги Музейларни қўллаб-қувватлаш республика “Ўзбекмузей” жамғармаси ташкил қилинди.

Бундан ташқари, Ўзбекистон ҳудудида қадимдан шаклланган музейлар тизимини янада такомиллаштириш, уларнинг халқнинг маънавий ахлоқий камолотида тутган ўрнини ошириш, музейшуносликнинг замонавий тенденциялари муҳим аҳамиятини биринчи ўринга қўйиш, музей фондларида сақланиб келинаётган халқимиз бой тарихини, мустақиллигимиз одимларини акс эттирувчи ноёб, нодир экспонатларни авайлаб асраш, ўрганиш, бойитиб бориш, дунёга олиб чиқиш ва тарғиб қилиш, улардан халқимиз онгида миллий ғурур ва ифтихор, истиклол ва Ватанга садоқат туйғуларини кучайтириш йўлида кенг фойдаланиш, музейларни замон талабларига жавоб бера оладиган юқори малакали мутахассислар билан таъминлаш, моддий-техника базасини мустаҳкамлаб, жаҳон музейшунослиги тажрибаларини қўллашга зарур шарт-шароитлар яратишга доир чора-тадбирлар амалга оширилди. Табиийки, тарих музейлари халқ ўтмиши ва хотирасининг ифодаси ҳисобланади. Истиклол йилларида ташкил топган яна бир тарихий музей бу - “Қатағон қурбонлари хотираси” музейидир. 1999 йили Ислон Каримов ташаббуси билан мамлакатимизда қатағон қурбонлари хотирасини абадийлаштириш ва “Шаҳидлар хотираси” ёдгорлик мажмуасини барпо этишга қарор қилинди ва бу борада улкан ишлар амалга оширилди.

Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президентининг 1999 йил 12 майдаги фармонида кўра, мустамлакачилик даври қурбонлари хотирасини абадийлаштириш комиссияси тузилиб, Тошкентнинг Юнусобод туманида “Шаҳидлар хотираси” ёдгорлик мажмуаси барпо этилди. 2000 йил 12 май куни “Шаҳидлар хотираси” ёдгорлик мажмуасининг тантанали очилиши мамлакатимиз ва халқимизнинг ижтимоий, маданий ва маънавий ҳаётида улкан воқеа бўлди. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1998 йил 5 мартдаги “Музейлар фаолиятини қўллаб-қувватлаш масалалари тўғрисида”ги 98-сонли ҳамда 1999 йил 27 декабрдаги “Термиз шаҳрининг 2500 йиллигини нишонлашга тайёргарлик кўриш ва уни ўтказиш тўғрисида”ги 545-сонли қарорлари асосида ўз фаолиятини 2001 йилда бошлаган Термиз археология музейи ташкил топди.

Ўзбекистонда музейшуносликнинг замонавий тенденцияларини шакллантиришда 2008 йил 12 сентябрда қабул қилинган “Музейлар тўғрисида”ги Қонуни муҳим аҳамиятга эгадир. Бу қонун орқали Ўзбекистон ҳудудида қадимдан шаклланган музейлар тизимини янада такомиллаштириш, уларнинг халқимиз маънавий-ахлоқий камолотида тутган ўрнини ошириш, музей фондларида сақланиб келаётган халқимизнинг бой тарихини ўрганиш, авайлаб асраш, бойитиб бориш, дунёга олиб чиқиш ва тарғиб қилиш имконияти яратилди. 2009 йилда Тошкентда алоқа тарихи музейи иш бошлаган бўлса, 2015 йилда эса минтақадаги илк бор Политехника музейи очилди. Бу борадаги ишлар тизимли давом эттирилиб, Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2017 йил 25 январдаги “Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти Ислон Абдуғаниевич Каримовнинг хотирасини абадийлаштириш тўғрисида”ги қарорига мувофиқ Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти Ислон Каримов кўп йиллар давомида фаолият олиб борган Тошкент шаҳридаги Оқсарой қароргоҳини музейлаштириш ишлари давом этмоқда. Давлатимиз раҳбарининг 2017 йил 15 февралдаги “Ўзбекистон Республикаси Маданият вазирлиги фаолиятини ташкил этиш тўғрисида”ги ҳамда “Маданият ва санъат соҳасини янада ривожлантириш ва такомиллаштиришга доир чора-тадбирлар тўғрисида” ги қарори музейлар ва музейшуносликнинг замонавий тенденцияларини шакллантиришга хизмат қилмоқда. Музейлар фаолиятини такомиллаштириш ички ва ташқи туризмнинг

ривожланишига олиб келади. Мамлакатимиз Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномасида туризмни ривожлантириш борасидаги қуйидаги фикрларни билдириб ўтдилар: “Ҳозирги кунда миллий иқтисодиётга юқори даромад келтирадиган истиқболли тармоқлардан бири – бу туризмдир. Ўзбекистон туризм соҳасида улкан салоҳиятга эга бўлган давлат ҳисобланади. Юртимизда 7 минг 300 дан ортиқ маданий мерос объектлари мавжуд ва уларнинг аксарияти ЮНЕСКО рўйхатида киритилган. Самарқанд, Бухоро, Тошкент шаҳарларидаги муқаддас қадамжолар ва ёдгорликларни зиёрат қилишдан иборат бўлган “кичик ҳаж” дастурини ривожлантириш ва жадаллаштириш зарур. Ички туризм соҳасидаги катта имкониятларни ҳам тўлиқ ишга солиш лозим”.

Хулоса ўрнида таъкидлаш жоизки, музейшуносликнинг замонавий тенденциялари биз юқорида келтирган тарихий маълумотлар ва қуйидаги мисли кўрилмаган ишлар амалга оширилган ишлар билан изоҳлашимиз мумкин:

- музейшунослик соҳасини ривожлантириш, такомиллаштиришга доир қатор қонун ҳужжатлари қабул қилинди ҳамда музейлар фаолиятининг ташкилий-ҳуқуқий асослари яратилди.

- музей ишини самарали йўлга қўйиш ҳамда музейлар фаолиятини мувофиқлаштириш мақсадида жамғарма ташкил этилди.

- мустақиллик йилларида Ўзбекистон музейларида сақланаётган моддий ва маданий меросимизни кенг жаҳон оmmasига намоиш этиш бўйича қатор кўрғазмалар жаҳон музейларида ташкил этилди.

Юқорида санаб ўтилган соҳа ривожидagi мувофақиятлар Ўзбекистонда музейшуносликнинг замонавий тенденцияларини ривожланишига замин яратган омиллардир. Ташкил этилган ва этилаётган кўплаб янги музейлар ёш авлодни тарихимиз, моддий ва маданий меросимизни нақадар чуқур илдизга эғалигини сингдирган ҳолда, уларни Ватанга муҳаббат ва садоқат туйғулари билан тарбиялашга хизмат қилиши шубҳасиздир.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 26 майдаги “Маданият ва санъат соҳасининг жамият ҳаётидаги ўрни ва таъсирини янада ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ–6000-сон Фармони.

2. 2017–2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегияси 2017 йил 5 февраль.

3. Ўлжаева Ш. Музейшунослик (ўқув қўлланма). – Т., 2002. – Б. 30.

МАДАНИЯТ ВА САНЪАТ ЯНГИ ВА ТАРИХИЙ ИСЛОХОТЛАР ЖАРАЁНИДА

Рахима Юсупова

*Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти
“Маданият ва санъат муассасаларини
ташкил этиш ва бошқариш” кафедраси ўқитувчи
+998 97 4030118*

Бизнинг ҳавас қилса арзийдиган буюк тарихимиз бор. Ҳавас қилса арзийдиган улуг аجدодларимиз бор. Ҳавас қилса арзийдиган беқиёс бойликларимиз бор. Ва мен ишонаман, насиб этса, ҳавас қилса арзийдиган буюк келажагимиз, буюк адабиётимиз ва санъатимиз ҳам албатта бўлади.

Ш.Мирзиёев

Аннотация: Ушбу мақолада маданият ва санъат соҳасини янада ривожлантириш ва такомиллаштириш борасида кўплаб қабул қилинаётгани Қарорлар ва амалга оширилаётган ислохотлар таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: Қарорлар, буюк келажагимиз, буюк адабиётимиз, санъатимиз, ижодкорлар, халқ ижодиёти, маънавият, маданият, оммавий ахборот воситалари, муаммолар, тарғиботчилар.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев томонидан маданият ва санъат соҳасини янада ривожлантириш ва такомиллаштириш борасида кўплаб қабул қилинаётгани Қарорлар ва амалга оширилаётган ислохотлар барча маданият ва санъат ходимларини кувонтирмоқда, шу билан бирга маданият ва санъат ходимларини ўз соҳасининг мукамал кадри бўлишга ҳамда малакасини оширишга ундамоқда.

Юртбошимиз 2017 йил 3 август куни Ўзбекистон ижодкор зиёлилари вакиллари билан учрашувда сўзлаган нутқида маданият ва санъатга оид барча муаммолар ўз ечимини топди десак, ҳеч муболаға бўлмайди. Жумладан: “Ўзбекистонда адабиёт ва санъат, Оммавий Ахборот Воситаларнинг бизнесга айланишига ҳеч қачон йўл қўймаймиз” дея мамлакат маданияти ва санъатининг ривожланиш жараёнлари, ўз ечимини кутаётган долзарб муаммолар ва уларни бартараф этиш йўллари ҳақида атрофлича фикр юритган. Ижодкор зиёлиларнинг бугунги кунда жамият ҳаёти, ислохотлар жараёнидаги ўрни ва вазифаси ҳақида муҳим ва долзарб фикрлар баён қилинган. Президент халқ маънавий камолотида ижодкорларнинг хизмати беқиёс эканини алоҳида таъкидлаб, тараққиётнинг ҳозирги босқичида барча соҳа вакиллари қатори маданият ва санъат аҳлидан ҳам янада фаоллик, янги-янги ижодий ғоя ва ташаббуслар билан яшаш, изланиш руҳи талаб этилаётганини таъкидлаган. Президентимиз билан бўлиб ўтган очиқ ва самимий мулоқотнинг аҳамияти, мантиқий натижаси ҳақида сўз юритар эканмиз, «*Ҳавас қилса арзийдиган улуг аجدодларимиз бор. Ҳавас қилса арзийдиган беқиёс бойликларимиз бор. Ва мен ишонаман, насиб этса, ҳавас қилса арзийдиган буюк келажагимиз, буюк адабиётимиз ва санъатимиз ҳам албатта бўлади*», деган қатъият билан таъкидлаган иборалари барчани тўлқинлантириб юборди. Ўзбекистонда ижодкорларни қийнаб келаётган уй-жой муаммоси хал этилиши ҳам ушбу бўлиб ўтган учрашувда маълум қилинди. «*Ижод аҳлини қийнаб келаётган муаммолардан бири – бу уй-жой масаласи билан боғлиқ. Мана шу долзарб муаммони ечиш учун Тошкент ва Нукус шаҳарларида, барча вилоятлар марказларида имтиёзли кредит асосида «Ижодкорлар уйлари» барпо этилиб, бу уйлاردан адиблар, рассомлар, актёр ва режиссёрлар, композиторлар, маънавият тарғиботчилари, оммавий ахборот воситаларининг фаол вакилларига, шу жумладан, истеъдодли ёш ижодкорларга квартиралар ажратилади*» деди Шавкат Мирзиёев.

Ушбу учрашувнинг мантиқий давоми бўлиб, Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2018–2022 йилларда миллий маданиятни янада ривожлантириш концепцияси” яна бир муҳим Қарордир.

Юқоридаги ислохотлар маданият барча йўналишлари қатори маданият Марказларининг

асосий вазифаларини ҳам белгилаб берди. Жумладан, маданият марказларининг вазифалари нафақат аҳолига маданий хизмат кўрсатиш, маданий-маърифий тадбирлар ўтказиш, аҳолини айниқса, ёшларни бўш вақтларини сермазмун ҳамда самарали ташкил этишни таъминлашдан иборат. Қолаверса, юқоридаги таъкидланган вазифалардан ташқари, аҳолини тўғарақларга жалб этиш, халқ ижодиётининг барча жанр ва йўналишлари, айниқса, миллий кадриятларимизни тараннум этувчи ҳаваскорлик санъати ва номоддий маданий меросни тарғиб қилиш, студиялар, курслар, қизиқувчилар клублари, бадиий ҳаваскорлик жамоаларини ташкил этиш ва аҳолининг маданий эҳтиёжларини қондириш ва маданий хордиқларини таъминлашдан иборат. Инсоннинг бўш вақтини мазмунли, мароқли ва юқори савияда ўтишини таъминлаш, ахлоқий, маънавий баркамоллик, ижобий сифатларни намоён бўлишининг асосий омили бўлиб хизмат қилади. Энг аввало баркамоллик сўзининг маъносини тушуниб, англаб олиш керак. Давлат сиёсатида бу соғлом, баркамол авлод, ижодий ва интеллектуал салоҳият, ҳар томонлама ривожланган шахс, ҳуқуқий саводхон, соғлом она – соғлом бола каби ўта муҳим ва жуда кенг маъноларни англатади. Комилликка эришиш бу мураккаб жараён. Илм ва маърифат, маданият орқалигина бунга эришиш мумкин. Юртбошимизнинг аҳоли ва айниқса ёшлар ўртасида маънавиятни, ахлоқий тарбияни шакиллантириш, халқнинг бой, миллий, маданий-тарихий анъаналари, урф-одатлари ҳамда умумбашарий кадриятлардан фойдаланишга алоҳида аҳамият қаратаётганлиги бунга яққол мисол бўла олади. Мамлакатимиз ёшларининг жисмонан соғлом, зиёли, маданиятли ва ХХI асрга мос кадрлар қилиб тарбиялаш давлат сиёсатида устувор вазифа қилиб белгилаб берилган.

Бугунги кунда ёшлардаги миллий руҳият, инсоний фазилатлар ва маънавият, жамиятни маънавий юксалтиришдаги қилинаётган ишлар, албатта, уларнинг баркамол инсонлар бўлиб етишиши учун асос бўла олади. Улуғ мутафакирларимизнинг илм-маърифат, таълим-тарбия соҳасидаги беназир фикрларидан фойдаланиш бугунги тараққиёт учун, муҳим эканлигини инкор қилиб бўлмайди. Ҳар қандай жамият миллий ўзликни англаш, миллий ифтихорни тиклаш ва уни ривожлантириш жараёнларига эътиборли бўлгандагина, ўз олдига қўйган мақсадига эриша олади. Ҳар бир инсон ўзлигини англаши учун албатта, аждодлари тарихини, маданияти, маънавиятини мукаммал билиши шарт.

Барчамизга маълумки, миллий маданиятимиз борасида олиб борилаётган сиёсат, аждодларимиздан асрлар давомида ўз кадриятини йўқотмаган аксинча, йиллар давомида ўзининг янги-янги сержилва қирралари билан барчани лол қолдираётган бетакрор, миллий маданиятимиз тарғиботи бўлса, бу борада амалга оширилаётган ишлар эса, келажак авлод онгида аждодларимиз тарихига қизиқиш, ўрганиш, ўзлимизни англаш билан бирга, моддий ва маънавий, миллий урф-одатлар ҳамда анъаналаримизга бўлган ҳурматни сингдириб келади.

Шунга қарамай кейинги йилларда ёшларнинг миллий анъаналарга бўлган қизиқишлари камайиб кетмоқда. Бу нарса маънавий меросга бўлган муносабат, миллий маданиятга нисбатан бефарқлик, миллий мусиқа санъатининг элементар асосларини билмаслик, чет эл маданияти ва мусиқасига тақлид қилиш кабилар орқали намоён бўлмоқда. Мана шу ўринда маданият марказлари ўзларини фаолиятлари билан маънавият маскани бўлиши зарур. Ҳукуматимиз томонидан маданият ва санъат соҳасини янада ривожлантириш ва тубдан такомиллаштириш, халқ оғзаки ижодиёти ва ҳаваскорлик санъатини янада оммалаштириш, соҳани инновацион ривожлантиришга қаратилган бир қатор Қарорларнинг қабул қилинаётгани ва жорий йилнинг 26 май куни “Маданият ва санъат соҳасининг жамият ҳаётидаги ўрни ва таъсирини янада ошириш чоратадбирлари тўғрисида”ги Президент фармони барча маданият ва санъат ходимлари томонидан тарихий ҳужжат, дея эътироф этилмоқда.

Шундай экан маданият масканларига кенг жамоатчиликни жалб қилиш, аҳолига хизмат кўрсатишда қулай шарт шароитлар яратиш, фаолиятда замонавий технологиялардан кенг қамровда фойдаланишга қаратилган эътибор нафақат аҳолининг маданий хордиқ чиқариши, балки ушбу соҳа вакилларининг сифатли хизмат кўрсатиши, касбий фаолиятида ўзини тўлақонли намоён этишга олиб келади.

Бунда ёшларни бўш вақтларини самарали ташкил этишда қуйидаги ишларни амалга ошириш зарур ҳусусан: маданият ва санъат муассасалари иш фаолиятини такомиллаштириш;

марказларда яратилган ва яратилаётган моддий-техникавий имкониятлардан самарали фойдаланиш бўйича кадрларнинг билим ва тажрибаларини ривожлантириш; хорижий давлатлардан кириб келаётган салбий ахборот оқимлари, мафкуравий таҳдидларининг олдини олиш бўйича тўғарак рахбарлари ва қатнашувчилар учун услубий-амалий хизматни такомиллаштириш, бу борада ёшларнинг бўш вақтларини мазмунли ўтказиш бўйича жаҳолатга қарши маърифат тамойилига асосланиб, маънавий-маърифий тадбирларни янада юқари савияда ташкил этиш лозим.

Бу борада тегишли ташкилотларора вазифаларни мувофиқлаштиришнинг чоратадбирлари, аниқ мақсад ва вазифаларини белгилашни йўлга қўйиш керак.

Ўқувчи ёшларни бўш вақтларини мазмунли ташкил этишда тўғаракларга жалб этилган ёшларни қизиқишлари, сони ва ижтимоий келиб чиқишини атрофлича таҳлил этиш, ривожланиб бораётган маҳалла, ёшлар ташкилоти институтлари билан ҳамкорликни кенгайтириш лозим. Жойларда ёшларнинг бўш вақтини ўрганишга қаратилган эътиборни такомиллаштириш; бўш вақтни фойдали ўтказишда мавжуд шарт-шароитлардан унумли фойдаланиш ва бунда марказлар фаолияти ҳақида маълумотларни (*рекламани, маркетингни йўлга қўйиш зарур*) аҳолига кенг етказиш зарур. Шунингдек аҳоли ва ёшларни китобхонликга жалб этиш, маънавиятни юксалтириш борасидаги ишларни такомиллаштириш бўйича маданият марказлар қошида очик кутубхоналарни ташкил этиш керак. Бунда замонавий ахборот технологияларидан фойдаланиш ва кутубхоналарни илмий-оммабоп ва ёшлар ҳаётига оид китоблар билан таъминлаш мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Юқоридаги фикр мулоҳазалардан келиб чиқиб, маданият марказлари имкониятларидан фойдаланиш зарур. Зеро, тасвирий ва амалий санъат, рақс, ҳамда мусиқа, айниқса, миллий мусиқада буюк шахслар (*шоир, бастакор, ҳонанда*), ғоявий, тарихий мазмун, муайян ҳиссиёт, муносабат каби ахборотларни “баён этиш” орқали тингловчида, шу жумладан ёшларда ғоявий тушунчаларни шаклланишига самарали таъсир этади. Айнан маданият муассасаларда амалга оширилаётган тадбирларда аҳоли ва айниқса ёшларда миллий ғоя тушунчаларини шакллантиришга қулайлик мавжуд.

Ҳозирги кунда XXI аср юксак технологиялар замони, тафаккур ва ялпи ахборотлашув асри, глобаллашув даври деб таъриф этилаётган экан, глобаллашув даврида ҳар қандай давлатнинг таракқий этиши, ривожланган давлатлар қаторидан мустаҳкам ўрин олиши, биринчи навбатда, давлатнинг интеллектуал салоҳияти, авлод таълим-тарбияси ва замонавий кадрлар тайёрлаш тизимига боғлиқдир. Шундай экан маданият марказларида ҳам машғулотларни инновацион электрон-дидактик шакллари – марказ қатнашувчиларининг қобилиятлари ва қизиқишларини ҳисобга олган ҳолда, йўналиш мақсадига мос равишда лойиҳалаш ҳамда педагогик, ахборот-коммуникацион услублар, шакллар ва ўқитиш усулларини татбиқ этишга йўналтирилган бўлиши мақсадга мувофиқ бўлади. Қизиқарли ноанъанавий тарзда ўтилган машғулотларда қизиқиш ва қатнашувчиларни сони доимий турғун бўлишига эришилади.

Маданият марказлари ташкил этилган бадиий хаваскорлик жамоа ва студия рахбарларини педагогик маҳоратини оширишга аҳамият бериш зарур. Ушбу борада алоҳида тўхталсам, марказ меъёрий ҳужжатларида “Услубий хона”, “Услубий кенгаш” киритилган. Аммо услубий хона ўз вазифасини тўлиқ ўтамаяпти. Соҳага янги келган жамоа ва студия рахбарлари, мутахассисларга услубий қўлланмалар, адабиётлар мавжуд эмас. Тегишли ташкилот томонидан ойида 1 маротаба мутахассислар билан мулоқатлар, семинарлар ташкил этилиши, соҳага оид меъёрий ҳужжатлар билан таништириш ва х.зо йўлга қўйиш керак.

Болалар мусиқа ва санъат мактабларининг тажрибали мутахассис-ўқитувчиларни жалб этган ҳолда “маҳорат ва очик дарслар”ини такомиллаштириш, оммалаштириш керак.

Тажрибали марказ ходимларини (*жамоа ва студия рахбарлари*)ишини оммалаштириш керак.

Тошкент шахрининг 34та маданият марказлари қошида фаолият юритаётган тўғаракларни йўналиши бўйича ойида 1 маротаба доимий малака ошириш ёки тажриба алмашиш секцияларини фаолиятини ташкил этиш зарур.

Туман мактабларининг юқори синф ўқувчи ёшларини маънавий эҳтиёжини қондириш,

эстетик дидини шакллантириш ва касбга йўналтириш мақсадида ҳафтада марказлар қошида “маданият ва санъат кунини” ташкил этиш мумкин.

Шу билан бир қаторда маҳалалардаги уюшмаган ёшлар билан ишлаш мақсадида малакали психологларни маданият марказлари қошида хоналар ажратиш ва тўғарақларга бириктириш мумкин.

Маданият марказлари қошида ахборот- технология ва глобал тармоқлардан тўғри ва самарали фойдаланишни ўргатувчи тўғарақлар ташкил этиш мумкин.

Шаҳар “Хунармандлар” уюшмаси билан шартнома асосида марказлар хонасидан фойдаланган ҳолда уста шогирд анъаналарини ташкил этиш, бунда амалий санъат турлари, ганж, бичиш тикиш курсларини ташкил этиш назарда тутилмоқда .

Туризм йўналишида олиб борилаётган ислохотларга қўшимча қилиб “Турагентлик”лар билан шартнома асосида маданий меърос қадамжоларида ва “Ташриф объектлари”да халқ хаваскорлик фольклор, миллий рақс, миллий чолғу ансамбллари, мумтоз қўшиқчилик жамоаларининг пуллик концерт дастурларини ташкил этиш, хаваскорлик театр студия жамоаларининг миллий урф-одат анъаналарни сахна кўринишлари орқали намойиш этиш мумкин. Пуллик хизматлар учун халқ хаваскорлик унвонини олган бадиий жамоаларга лицензиясиз хизмат кўрсатишга руҳсат беришни жорий этиш мақсадга мувофиқдир.

Марказларни 1-2-типларга бўлмасдан барча марказларнинг мақомини тенглаштириш. Тумандаги маданият марказлари учун туман ва шаҳар миқёсида ўтказиладиган турли тадбирларга сайёр чиқишлари учун автоулов билан таъминлаш зарур.

Маданият марказларида маънавият ва маърифат ишлари бўйича штатларни кенгайтириш;

Маданият марказларида нафақат ёшлар учун балки ўрта ва катта (*қариялар*) ёшли учун ҳам бўш вақтларини унумли ўтказишлари учун махсус мутахассисларни тренинг курслари ташкил этиш мумкин.

Мактабларда “5 ташаббус” доирасида ташкил этилган тўғарақларга маданият марказлари бадиий хаваскорлик жамоа ва студияларини ўриндошликка жалб этиш билан янги-янги иқтидорларни кашф этсак, моддий жихатдан ходимларни қўллаб қувватлаш билан бирга янги иш ўринларини ташкил этишга асос бўлади.

Битирув малакавий ишимни бажариш жараёнида Юртбошимиз томонидан олиб борилаётган барча ислохотлар ва ташаббуслар, нафақат маданият ва санъат соҳасининг ривожланишида, шунингдек маънавиятимиз, маърифатимиз қолаверса, келажак авлоднинг комил инсон бўлиб шаклланишида асосий омил бўлиб хизмат қилади.

Юқоридаги ислохотларни ўзимизга тўла сингдириб, олдимизга аниқ вазифаларни қўйиб ва уни жойларда ижросини таъминлашда, албатта маданият ва санъат муассасаларини фаолиятини ташкил этиш ва бошқаришдаги биз мутахассислар изланувчан, ташаббускор, креатив ёндошувчи ва фидойи бўлишимизни давр талаб қилади.

Адабиётлар рўйхати:

1. Президент Шавкат Мирзиёев. Ўзбекистон ижодкор зиёлилари вакиллари билан учрашувдаги маърузаси 03.08.2017 йил.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасида миллий маданиятни янада ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида” ПҚ-4038-сон қарори 28 ноябрь 2018 йил.

3. Ёшлар маънавиятини юксалтириш ва уларнинг бўш вақтини мазмунли ташкил этиш бўйича 5 та муҳим ташаббус 20.03.2019 йил.

4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг Қарори 30.03.2019 й.

5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Маданият ва санъат соҳасининг жамият ҳаётидаги ўрни ва таъсирини янада ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони 26 май 2020 йил.

МУЗЕЙДАГИ ГАЗЛАМАЛАРИНИ САҚЛАШ МУАММОЛАРИ

Куязова Дармонжон Тураевна

Камолиддин Беҳзод номидаги МРДИ профессори, т.ф.н.

Телефон: +998(94) 666 59 68

tura268@mail.ru

Аннотация: Ушбу мақолада музейдаги матоларни қандай йўллар билан сақлаш муаммолари ўрганилган. Шунингдек, экспонатларнинг физикавий-механик, кимёвий хусусиятларини инобатга олган ҳолда, уларни тиклаш жараёнида қўлланиладиган услублар кўриб чиқилган. Мазкур муаммоларнинг сабаби ҳам тадқиқ этилган.

Калит сўзлар: музей, консервация, реставрация, газлама, ип, экспонат, сақлаш, коллекция, предмет, сунъий ва ипак тола.

Жаҳон музейлари коллекцияларида ҳар хил давр ва турли мамлакатларнинг амалий безак санъати хусусида ҳикоя қилувчи газламалар мавжуд. Уларнинг консервацияси мураккаб жараёнлардан саналади. Бунда уларнинг таркибий қисмларини ўрганиш муҳим масалалардан саналади. Улар кўпинча табиий ўсимликлардан ва ҳайвонлардан олинadиган толалардан ҳамда замонавий газламалар сунъий ипак иплардан тайёрланади.

Газлама – кўл ва тўқув станокларида тўқилган, пардозланган ва ишлатишга тайёр мато саналади. Ўлчаб-газлаб сотилгани учун газлама деб номланган. Уларнинг пишиқлиги танда ва арқоқ ипларининг пишитилиши ва ўрилишига боғлиқ. У махсус данометр ёрдамида аниқланади. Улар пишитилган ҳар хил рангли иплардан (пахта, жун, ипак ва кимёвий толалар ҳамда металл иплардан) тўқилади [1. –С. 29]. Жун ва табиий ипак газламаларнинг таркибида оксилларга ўхшаб, кўпгина аминокислоталар бирлашиб тузилган бўлиб, улар – СО – МН – пектид билан боғланиб юқори полимерлаш макро молекулалар бирикмасига – ипак– фиброин, ва жун – керотинга айланади. Фиброин ва керотин органик эритмалар ва кислоталарга чидамли, лекин ёруғлик бактерия ва замбуруғларга чидамсиз бўлади. Ипак фиброини эса ёруғликка жуда таъсирчан. Ўсимлик толаларга пахта, каноп, каноптола ва бошқалар киритилади. Целлюлоза $C_6H_7O_2(OH)_3$ – ўсимлик толаларни асоси. У шелоғ, намлик, қуёш нурларига ва органик эритмаларга чидамли лекин минерал кислоталар унга зарар келтиради [2. –С. 95-111].

Сунъий толаларга: органик: вискозали мисаммиак ацетон толаси; синтетик - нейлон, капрон ва хлорин, винъон, лавсан ва бшқалар; минерал - асбест ва шиша толалар киритилади. Органик толалар саноатда целлюлозадан ишлаб чиқарилади. Ўсимлик толаларга ўхшаб улар минерал кислоталарга жуда чидамсиз [3. –С. 24]. Сунъий толалар оддий кимёвий бирикмалардан синтез орқали (тошкўмирни қуюқ моддасини фенолин углерод ва кальций оксидан) олинади. Сунъий толалар механик ҳаракатларга ўта чидамли ва кичик чигр оскопик хусусиятларга эга. Капрон, нейлон ёруғликда ўзининг мустаҳкамлигини йўқотади ва фенол, олтингугурт, хлорид кислоталар таъсирига чидамсиз [1. –С. 29]. Хлорвинил толалар эса иссиқликка жуда таъсирчан бўлиб, 65 – 70° юмшайди ва деформацияланади. Лекин улар кимёвий бирикмаларга, ёруғлик ва намликка жуда чидамли.

Газламаларнинг тури ва улардаги безакларнинг хилма – хиллиги туфайли уларни консервациялашда ташқи муҳитни таъсири ҳам ҳар хил бўлади. Уларнинг шикастланишига олиб келадиган сабаблар ҳар хил. Улардан бири толаларни ёруғлик ва иссиқлик ёрдамида кислород билан окисни замбуруғ ва қуя капалакларни таъсири ва ҳаводаги газлар таъсиридан келиб чиқадиган деструкция холати[4. –С. 13]. Бундай омиллар таъсиридан газламаларнинг толалари кейинчалик қуқунга айланиши мумкин. Ҳаводаги кислород толалар тузилмасини вақт давомида окис, қуёш нурлари эса унинг рангини хиралаштиради ва мустаҳкамлигини бузади.

Ёруғликка энг таъсирчан газлама бу ипак, каноп толалари саналади. Газламаларни шикастланишга олиб келадиган омиллардан энг асосийси - бу ультрабинафша нурларига

бой бўлган қуёш нури. Бу нурлар таъсирида озон ва водород ҳосил бўлиб, толаларни ва уларни кимёвий – физикавий хусусиятларини ўзгаришга олиб келади. Бўёқлардан эса анилик бўёқлар ёруғликка жуда таъсирчан бўлади. Анилик бўёқлар XIX аснинг иккинчи ярмидан ишлатилиб келинмоқда. Бу вақтгача бўёқларни тайёрлашда турли ўсимлик ва минераллар ишлатиларди. Улар ёруғликка чидамсиз бўлиб, сувда тез ювилиб кетарди. Намлик юқори кўрсаткични кўрсатганда толани бузилишига ҳаводаги хлор, аммиак ва олтингугурт газлар сабабчи бўлади. Олтингугурт газни тош кўмирни ёнишида ҳосил бўлиб, сувда эригандан кейин олтингугурт кислотага айланади. Бундай кислота айниқса ўсимлик толалари ва бўёқларга зарар етказиши мумкин. Юқори намлик ҳам толаларни шикастланишга олиб келади. Намлик юқори бўлганда ёруғлик ҳам кучлироқ зарар етказиши мумкин. Юқори намлик чанг, моғор ва ҳашоратларни пайдо бўлишига олиб келади. Толаларни гидроскопик камчилигига ҳам нисбий намликни кўтарилиши сабаб бўлади. Толаларни адсорбция ёки десорбция ҳолати, ҳавони нисбий намлиги ва ҳарорати билан боғлиқ бўлади. Ҳавони нисбий намлиги 60% ва ҳарорати 18 – 20 ° толалар оптимал гиграскопик намлилига эга бўлади. Агар ҳавони нисбий намлиги 80% бўлса матоларни толаси кенгайди ва мустаҳкамлиги пасаяди. Агар ҳавони нисбий намлиги пасайса, толанинг “қуришига” олиб келади ва бундай ҳолатда толаларни юмшоқлиги, эгилювчанлиги йўқолади. Ҳавонинг нисбий намлиги тез – тез ўзгариб турса матоларни толалари шикастланади ва тез эскиради [2. – С. 95-111]. Газламаларнинг орасида йиғилиб қоладиган чанг органик ва минерал заррачалардан иборат бўлиб, юқори намликни оксид ёки қотишмалар ҳосил қилиб, толаларга ножўя таъсирини етказиши мумкин. Бу унсурлар толаларда ҳашоратларни пайдо бўлишига олиб келади. Улардан энг кўп учрайдиган тури куя капалак саналади. Газламалардаги чанг вақт ўтган сари кетмайдиган доғга айланади. Агар ҳавони нисбий намлиги 70% дан юқори бўлса газламалар моғорлашни бошлайди. Моғорни пайдо бўлиши учун газламалар толасидаги бирикмалар чангдан ва минерал тузлар асос бўлади. Шундай қилиб тез-тез шамоллатилмайдиган намлик юқори бўлган ҳолларда моғор пайдо бўлишига яхшигина шароит бўлади. Замбуруғлар + 20 – 25 ° ва намлиги 70 % юқори бўлган ҳолларда жуда тез ривожланади. Улар газламаларда пайдо бўлгандан кейин толаларни шикастлантиради ва газламалар ўз хусусиятини йўқотади (ранги ўзгаради ва мустаҳкамлиги йўқолади). Курук, яхши ёритилган ва тез-тез шамоллатиб турилган хоналарда моғор пайдо бўлмайди. Занг ва ёғдан қолган доғлар ҳам толаларни шикастланишига олиб келади. Газламаларни ўзининг оғирлиги ҳам толаларни механик шикастлашга олиб келади. Агар музейларда газламалар ёки турли матолардан тикилган либослар осилган ҳолатда турса уларни асосий толалари чўзилиб мустаҳкамлигини йўқотади ва натижада газламалар яроқсиз ҳолатга келади. Лекин толалар механик ҳаракат натижасида пайдо бўлган ўзгаришларни баргараф этиб, ўз ҳолатига қайтадиган хусусиятга эга. Шунинг учун музейдаги экспонатларни вақти вақти билан олиб горизонтал ҳолатда сақланса улар ўз ҳолатига қайтади. Жуда қадимги тилла ва кумуш кашталар билан безатилган экспонатлар музейда фақат горизонтал ҳолатда кўрсатилиши керак.

Механик шикастланишларга асосий ёки қўндаланг ипларни узилиши ва газламаларни ҳар хил жойларда химик реактивлардан ёки ёнғинлар натижасида пайдо бўлган йиртиқлар киритилади. Толаларни тузилишидаги ўзгаришларга уларни гигроскопик хусусиятини йўқотилиши киради. Тилла ёки кумуш иплар билан тикилган газламаларнинг нақшларни ранги кетиб қора рангга бўлиб қолади. Газламаларни ҳолатини тасвирлаётганда улардаги ҳар хил доғларни ҳам белгилаб қўйиш керак. Бундай доғлар ёғ, сиёх, занг доғлари, сут, тер, елим, қон, чанг, қора куя ва бошқа нарсалардан қолган бўлиши мумкин. Газламаларни ҳолатини аниқлаётганда уларни ифлосланиш турларини ҳам алоҳида таъкидлаб қўйиш керак. Газламалар консервация ва реставрациясида кашталар энг талабгор буюмлар сифатига эга саналади. Кашталар ипак, жун ва турли хил тилла ип ёрдамида духоба ва ёрқин рангдаги газламаларга тикилар эди. Улардан ташқари кашталар турли хил иплар билан тикилади [5. –С. 38]. Улар: грань – қиралли тилла ип, бу ип билан каштани четлари тикилади; канитель – ингичка металдан қилинган бурама сим; трунцал ёки струнцал – канительга ўхшаш, лекин кўпроқ эгилювчан; зарқоғоз – кумуш ёки мисдан ясалган ингичка қоғоз, нақшни майда

қисмларини асоси учун ишлатилиб, ҳар хил рангли бўлади; шишадан қилинган ҳар хил рангли ва турли шаклдаги найчалар; плашики – тилла кумуш ёки мисдан ясалган турли шаклдаги тешикли безаклар; драбницалар – металдан ясалган турли хил қубба оғи безаклар. Ҳар хил ёзувлар ва нақшлар билан безатилган бўлади [6. –С. 120-123]. Қимматбаҳо тошлар, дур ва феруза тошларни тешиги бўлса улар газламаларга тикилиб улар газламаларга тикилиб қўйиларди. Агар улар тешиксиз бўлса метал симлар билан мустаҳкамлаб, тикиб қўйиларди. Дурни ипга олиб безак ёки нақшли четларига тикиб чиқилган ёки газламаларга тўғридан-тўғри тикилади.

Хулоса қилиб айтганда, музейдаги газламалар учун оптимал сақлаш тартибни яратиб бериш учун, авваламбор унинг таркибини таҳлил қилинади. Албатта турли газламалардан тикилган либослар ва улардаги безаклар ҳам алоҳида сақлов хоналарини талаб этади. Бугунги кунда музейларнинг аксарият қисми мослаштирилган биноларда сақланаётганлиги, мутахассис кадрларнинг етишмаслиги боис, уларга харорат-намлик, ёруғлик тартибларини яратиш қийин масала бўлиб қолмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Громина Т. Н. Применение оптических методов для исследования степени деструкции волокон в музейных тканях // Исследование, консервация и реставрация тканей и ковров. Научн. семинар. Тезисы докладов. - М., 1989. - С.29.
2. Громина Т. Н., Елкина А. К. Методика удаления загрязнений с музейного текстиля органическим растворителем перхлорэтиленом // Художественное наследие. -№ 5(35). - М., 1979. - С. 95 – 111;
3. Елкина А. К. Методы оценки состояния сохранности музейного текстиля // Новые материалы и технологии в реставрации произведений живописи и прикладного искусства. Науч. семинар. Тезисы докладов. - М., 1990. - С. 24.
4. Загуляев А.К. Моли – вредители меха, шерсти и борьба с ними. - М. - Л., 1958. - С.13.
5. Реставрация и исследование художественных памятников. Сб. -М., 1955.С-38.
6. Громина Т. Н. Исследования и реставрация этнографического текстиля // Исследование, консервация и реставрация этнографических предметов. Науч. семинар. Тезисы докладов. Рига, 1987; С.120-123.

TADQIQOT.UZ
ТОМОНИДАН ТАШКИЛ ЭТИЛГАН

"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 17-КЎП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ

(12-қисм)

Маъсул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович
Мусахҳиҳ: Файзиев Фаррух Фармонович
Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Эълон қилиш муддати: 30.06.2020

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000